

AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS OKOZTA KONFLIKTUSOK ÉS A GLOBÁLIS FELMELEGEDÉS HATÁSA A TERRORIZMUSRA

BEVEZETÉS

Az éghajlatváltozás számos, mára jól ismert közvetlen problémát okozhat. Ilyen a víz vagy a termőterület eltűnése egy adott területen. Széles körben téma a tudományos életen túl a közvéleményben is a klímaváltozásból fakadó migrációs kihívások⁴² és kockázatok összessége. Valójában közvetlen migrációs hullám, pontosabban a természeti változásból közvetlenül és azonnal fakadó kényszmigráció ritka. Ilyen lehet egy folyón hirtelen esőzésből fakadó villámárvíz, egy gát átszakadása vagy egy állóvíz vízszintjének megemelkedése, ami az élet védelme érdekében menekülésre készteti az ott lakókat. A jellemzőbb mégis az, amikor az éghajlatváltozás lassú, de folyamatos megvalósulásának következményei (például az elsivatagosodás) miatt az emberek más, élhetőbb területek irányába vándorolnak.⁴³

Az éghajlatváltozás hatásai akár maguk is, vagy a fenti kényszmigráción keresztül erőszakos konfliktusokat okozhatnak, potenciálisan terrortámadásokat is akár, de vélhetően aktuálisan nem ez a jellemző. A polgárainak biztonságot nyújtani nehezen tudó, gyenge államok ugyanakkor jelentősen kitettek a klímaváltozás hatásainak, és ezt az állami legitimitást elvitató terrorszervezetek a maguk erősítésére is kihasználhatják. A természeti változásokból fakadó, szűkülő erőforrások erőszakos konfliktusok sorát okozhatják, ennek keretében a terrorizmus is felerősödhet. Kérdésként merült fel: a globális éghajlatváltozás közvetlenül erősíti a terrorizmust, vagy elsősorban a társadalmi hatásain keresztül? Vajon a globális

⁴² A témában számos szakmai vagy a médiában használt fogalom „kering”, ilyen például a klíma-menekült fogalma. Mivel a menedékjog nemzetközi, hazai jogi normái között nem szerepel az éghajlatváltozásból fakadó „üldöztetés”, ezért, illetve számos egyéb ok miatt, a menekült fogalmába a jelenlegi tudományos felfogás szerint nem illeszthető. Más elnevezések is ismertek: például a lakóhelyét környezeti okból elhagyni kényszerülő (személyek), vagy ilyen kísérlet a menekültjogot kikerülő klímamigráns kifejezés. Az éghajlatváltozással összefüggő migráció lehet egy olyan gyűjtőfogalom, amely képes az éghajlatváltozás és az emberi mobilitás kérdését jól leírni. Jelen tanulmánynak nem célja a klímaváltozásból fakadóan lakóhelyüket áthelyező vándorok jogi helyzetének definiálása, ehhez lásd: HORVÁTH 2018: 246–252.

⁴³ HORVÁTH 2018: 246.

felmelegedés már eddig is negatívan befolyásolta a konfliktusokat, vagy ez a közeli jövőben válik egyértelművé és érzékelhetővé?

Hipotézisem szerint a gyenge vagy működésképtelen államok szenvedik el leginkább az éghajlatváltozásból fakadó negatív hatásokat, esetükben ezek társadalmi konfliktusokban is testet öltenek. Úgy vélem, a klímaváltozás erősödése növelni fogja a konfliktusokat a világban, és vélhetően igaz az a hipotézis, miszerint az erőszakos konfliktusok során a gyenge, alapvető erőforrásokkal szűkösen rendelkező csoportok kiszolgáltatott helyzetükben könnyebben fordulnak radikális megoldások, így a terror eszköze felé. Töreksem rövid áttekintést adni a fenti terrorisztikus jelenségeken túl mindazon jelenségekre, amelyek a globális környezetszennyezés (vagy rombolás) és a terrorizmus kapcsolatát mutatják.

A tanulmány a globális éghajlatváltozásból fakadó konfliktusok és a terrorizmus kérdéskörét a hazai és nemzetközi szakirodalmon, hazai és egyes külföldi nemzeti biztonsági stratégiákon vagy stratégiai dokumentumokon keresztül kísérli meg feltárni.

A GLOBÁLIS ÖKOLÓGIAI VÁLSÁG ÉS ÉGHAJLATVÁLTOZÁS

Glied Viktor a globális környezetvédelmi mozgalomról írt könyvében találóan írta le – jelen tanulmány szempontjából is – a Föld és benne az ember helyzetét:

„A 21. század egyik legfontosabb kérdése, hogy az emberiség meg tud-e birkózni az egyre súlyosabbá váló globális környezeti és társadalmi problémákkal, egyúttal át tudja-e alakítani gondolkodását és magatartását egy fenntarthatóbb, élhető jövő érdekében... Az 1960-as évekre egyre nagyobb méreteket öltő, valamint egyre szembetűnőbb környezetszennyezés és környezetrombolás, a környezeti javak felélése, a fosszilis energiahordozók és egyéb nyersanyagok növekvő ütemű kiaknázása, az észak- és kelet-európai savas esők, a – főként fejlődő és átalakuló világot érintő – rohamos tempójú népességnövekedés, a fenntarthatatlan gazdálkodás és a pazarló életmód okozta ökológiai – természeti és épített környezeti – változások, később az ember okozta (antropogén) tényezőkre is visszavezethető globális éghajlatváltozás, továbbá a mindezek kapcsán fellépő környezeti szűkösség jelentős politikai, társadalmi és gazdasági változásokat indítottak el világszerte.”⁴⁴

Az ember és a környezet viszonyában évezredek óta látható, hogy a cselekvő egyén akarata és célja, annak megvalósítása mindig is „hatékonyan” alakította át a maga

⁴⁴ GLIED 2016: 5.

körüli világot, befolyásolva a természetet. Ez ugyanakkor az ipari forradalomig korlátozottan jelentkezett, főként a népesség viszonylag csekély száma és az alkalmazott technológiák miatt. Az elmúlt évszázadban ugyanakkor az emberiséggel és annak a környezetre gyakorolt nyomásával, vagyis az ember tevékenységével szinte „megtelt” a bolygó (lásd Boda bevezetőjét a *Globális ököpolitika* című könyvéhez), és ez a környezetterhelés mára problémák forrását okozza bárhol, vagyis az ökológiai válság mára globálissá vált.⁴⁵

Az emberek alkotta társadalmak és a környezet problémái a 20. század utolsó harmadára nyilvánvalóvá váltak, összekapcsolódásuk és egymást erősítő hatásuk mára globális válaszokat követel. A sor nem teljes, de néhány példán keresztül látható, miért is nevezzük a helyzetet globális ökológiai válságnak: a levegő és a víz ipar általi szennyezése, előbbi a gyárak és erőművek kibocsátásán túl az urbanizációból fakadó további terheléssel és a közlekedés okozta szennyezéssel együtt. A légkör felmelegedése, az üvegházhatású gázok kibocsátása és az ózonréteg elvékonyodásának és védekező szerepének csökkenése a viták ellenére minden bizonnyal jelentős szerepet játszik a klímaváltozás kialakulásában.⁴⁶

A leginkább egyértelmű és világos problémák a légkörhöz kapcsolódnak, mivel a levegő a legmobilisabb szállítóközeg, gyorsan, nagy távolságra és szinte korlátok nélkül képes eljutni (míg a víz útját például befolyásolhatja a domborzat). Rakonczi két alapvető következményt vázolt fel: egyrészt a légkörbe kerülő szennyezés nem, vagy nem kizárólag ott okoz gondot, ahol a szennyezés történik. Másrészt a hosszú légköri tartózkodású légszennyezők a levegővel elkeveredve globálissá teszik a helyi és regionális hatásokat.⁴⁷

A Föld növekvő népességének vízigénye további súlyos problémát okoz. A fentiek kényszmigrációt idézhetnek elő, az emberek a környezetváltozás miatt elhagyni kényszerülnek lakhelyüket.

A légköri változások, a klímaváltozás és következményei a mérsékelt égövben is negatívan hatnak: például a csapadék és a párolgás viszonyrendszere kapcsán Mika János tanulmányában megállapítja, hogy a talaj nedvességtartalma a szárazföldek nagyobb hányadában csökken, még olyan területeken is akár, ahol pedig nő a csapadékbevitel (ugyanis a párolgási veszteség a nagyobb hóhullámok alatt jelentősebb). A mérsékelt szélesség mentén például így van, mivel a hőmérséklet emelkedése a meghatározóbb.⁴⁸

⁴⁵ BODA 2004: 5–17.

⁴⁶ GLIED 2016: 15.

⁴⁷ RAKONCZAI 2021: 76.

⁴⁸ MIKA 2020: 14.

A környezet drámai változása, például a tengerek elszennyeződése, a műanyag mikroméretű szemcséinek megjelenése (a levegőben, vízben vagy akár a talajban), az emberi (kommunális) és ipari vagy a nukleáris hulladék elhelyezésének dilemmái, továbbá a társadalmak energiafüggősége, és összességében a javak szűkössége (korlátai) mind társadalmi problémákat és konfliktusokat is előidéz. Mindezt tovább rontja a globális kapitalizmus fogyasztói társadalmakra épülő rendszere, ahol a számos sérülékenységen túl (például az ellátási láncok esetén) az egyén és a közösség viszonya az okoseszközök és közösségi platformok, de a gyors és olcsó közlekedés mentén is radikálisan alakul át. A globális környezeti és társadalmi krízisben az egyes, évtizedekkel korábban lokálisan megmaradó válságok, mint például egy járvány könnyen és gyorsan globalizálódhat, amint azt a Covid-19 esetében meg is tapasztalta az emberiség.⁴⁹

AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS OKOZTA BIZTONSÁGI KOCKÁZATOK ÉS POTENCIÁLIS KONFLIKTUSOK

A Biden-adminisztráció dokumentumai

A közbeszéden és a tudományos világon túl (sőt a zöldmozgalmak és más társadalmi csoportok, civil szervezetek tiltakozó, befolyásoló vagy partneri, bizalomépítő megmozdulásait és céljait túllépve) számos országban immár a hatalmi establishment, a kormányzó pártok és politikai erők egy része is zászlajára tűzi a klímaváltozás elleni küzdelmet.⁵⁰ Az Amerikai Egyesült Államokban a Biden-adminisztráció, vagy ahogy saját kommunikációjukban jelzik, a Biden–Harris-adminisztráció⁵¹ első éve az orosz–ukrán háború kirobbanását közvetlenül megelőző időszakig (2021. januártól 2021. december–2022. januárig) hangsúlyosan kezelte az éghajlatváltozásból fakadó

⁴⁹ GLIED 2016: 15–17.

⁵⁰ Glied jelzi, hogy amennyiben zöldpárt vagy a környezetvédelmet fontosnak tartó politikai erő bekerül az adott ország törvényhozásába, megvan az esély, hogy az ökológiai kérdések a nagypolitika szintjén is láthatóbbak legyenek. Könyvének megírása óta néhány, példaként felsorolt országban, így Németországban a zöldpárt koalíciós partnerként 2021 decemberében be is lépett a regnáló kormányba, lásd a jelzőlámpa koalíciót. GLIED 2016: 104; A környezetvédelem ugyanakkor folyamatosan épül már be az egyes ágazati politikákba is. GLIED 2016: 114.

⁵¹ The White House 2021a. (Az éghajlat prioritása a külpolitikában és a nemzetbiztonságban). Az alelnök személyének megjelenítése a radikális baloldali erőknek és szavazótábornak szól.

veszélyek kérdéskörét.⁵² Az amerikai elnök már 2021 júliusában figyelmeztetett, hogy a klímaváltozás a teljes emberiségnek szóló riasztás.⁵³ 2021. október 21-én a Fehér Ház közleményt hozott nyilvánosságra *Fact Sheet: Prioritizing Climate in Foreign Policy and National Security* címmel, amely a prioritási sorrendben előtérbe helyezte az éghajlatváltozás jelenségét, megállapítva, hogy az ökológiai válság a nemzeti biztonságot⁵⁴ veszélyeztető tényezővé lépett elő. Ahogy a sajtóközlemény szövege részletesen bemutatja, az elnöki állásfoglalást és politikát több, kormányzati ügynökség és minisztérium által kiadott (ún. szektoriális logika mentén készült) részletes elemző-értékelő jelentés alapozza meg.

A közlemény úgy fogalmaz, hogy az október 21-i politikai lépésekkel teljesítettek két korábbi rendelet azon követelményét, hogy az éghajlati válságot helyezték az Egyesült Államok külpolitikájának és nemzetbiztonságának középpontjába.⁵⁵ Az alábbi dokumentumok születtek meg az USA kormányzati apparátusában a 2021. októberi bejelentésekre időzítve:

Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma (Pentagon) klímakockázati anyaga⁵⁶ azt állapítja meg, hogy az éghajlatváltozás átalakítja a geostratégiai (hadászati), hadműveleti és harcászati, taktikai környezetet egyaránt, kockázatok elé állítva az USA és a szövetségesek haderejét.

A Nemzeti Hírszerzési Igazgató Hivatala (Office of the Director of National Intelligence, ODNI) kiadta a klímaváltozás témájában az első ún. Nemzeti Hírszerzési

⁵² Bár az orosz–ukrán háború, valamint Tajvan és a népi Kína viszonyának kérdése a klaszszikus geopolitikai érdekek mentén történő fellépést és a nagyhatalmi külpolitikát „hozta vissza”, a Biden-adminisztráció 2022-ben is számos lépést tett a klímaváltozás elleni küzdelem terén. 2022 augusztusában az elnök aláírt egy törvényt (az ún. inflációcsökkentő törvényt). BODNÁR 2022. Ezt követően a Fehér Ház 2022. szeptember 8-án kiadott közleményében jelezte, hogy a Biden–Harris-adminisztráció egy tájékoztató portált hozott létre az éghajlatváltozás hatásainak témájában. A website az alábbi linken érhető el: <https://resilience.climate.gov/>

⁵³ MOLNAR 2022.

⁵⁴ A national security esetében a nemzeti biztonság kifejezést használok magyarul, míg a nemzetbiztonság alatt az intelligence-t értem, vagyis a nemzetbiztonsági szolgálatokat, titkosszolgálatokat, szűkebb értelemben hírszerzést és az általuk végzett munkát vagy terméket.

⁵⁵ Ezt ugyanakkor a 2021. november–decemberben felgyorsult orosz agressziós tervek, majd a 2022. február 24-i, Ukrajnát megcélzó orosz támadás és az orosz–ukrán háború mégis erőteljesen felülírta.

⁵⁶ Department of Defense, Office of the Undersecretary for Policy (Strategy, Plans, and Capabilities) 2021.

Becslést (National Intelligence Estimate, NIE), amely egy széles adatgyűjtésen alapuló össznemzeti hírszerzési elemző dokumentum.⁵⁷

Az USA-ban a NIE testesíti meg az ún. hírszerzői becslés típusú elemzői terméket. Elkészítésük két célt szolgál: az egyik a trendek felvázolása, azaz látható legyen, milyen változások várhatók adott témában a következő években, a másik cél pedig annak biztosítása, hogy a teljes hírszerző közösség, és ne csak egy szolgálat, például a CIA (Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség) álláspontja jelenjen meg az anyagban. A jelentés nem feltétlenül a jövő előrejelzése, sőt inkább annak bemutatása, hogy milyen lehetséges kimenetelei vannak egy jelenségnek. Ezért olykor több szcenárió is tartalmaz az adott becslés, és a jövő helyett inkább az egyes verziók bekövetkezésének valószínűségére helyezi a hangsúlyt.⁵⁸ A NIE-k rendszerét számos kritika érte, politikai viták és szakmai változtatások kísérik létét (lásd például a később részleteiben nyilvánosságra hozott, a szigorúan titkos minősítés alól feloldott becslést az iraki tömegpusztító fegyverekről, az ún. Irak-NIE-t⁵⁹).

Az ODNI felügyelte az éghajlatváltozásról szóló NIE kidolgozását. A NIE az amerikai hírszerző közösség, az ún. Intelligence Community (IC) konszenzusos értékelése, és az IC mind a 18 szervének álláspontját tükrözi. [Haines igazgató 2021. október 20-án írta alá, ezzel megfelelve a 14008. számú rendelet 103. szakasz (b) bekezdésének.]⁶⁰

A klímaváltozásról szóló, a hírszerző közösség által írt jelentés a korábbi becslésektől eltérően ezúttal teljes terjedelmében nyílt, és a világhálón is elérhető, és a *Climate Change and International Responses Increasing Challenges to US National Security Through 2040* címet kapta.⁶¹ A jelentés kapcsán szükséges megállapítani, hogy nem jut olyan következtetésre, miszerint az éghajlatváltozás és a terrorizmus között közvetlen ok-okozati összefüggés lenne. Rávilágít ugyanakkor számos olyan jelenségre, amelyek elsősorban országok, nemzetek közötti konfliktusokat válthatnak ki, illetve részletesebben kifejti, hogy a klímaváltozásnak jobban kitett fejlődő országokban okozhat belső feszültségeket, amelyek főként az éghajlatváltozásból

⁵⁷ LOWENTHAL 2017: 193–251. Lowenthal részletesen bemutatja, hogy a titkosszolgálatok elemző részlegei milyen típusú termékeket készítenek és juttatnak el a fogyasztókhoz (akik többnyire a politikai döntéshozók vagy egyéb állami, katonai vezetők). Lehetnek írásbeli és szóbeli tájékoztatók, ezen kategóriákon belül számos egyéb típus létezik. A leginkább ismert elemzői műfaj a napi hírszerző jelentés, amelyet a döntéshozó minden reggel megkap, benne az aktuális információkkal.

⁵⁸ LOWENTHAL 2017: 230.

⁵⁹ National Intelligence Estimate 2002. A következő linken látható a teljes folyamat és a szenátusi vizsgálóbizottsági jelentés: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB129/index.htm>

⁶⁰ The White House 2021a alapján.

⁶¹ National Intelligence Estimate 2021.

fakadó hatások nem megfelelő szintű kezeléséből fakadhatnak. A NIE három fő megállapítást tett, ezek röviden:

- ♦ A nemzetközi feszültségek az ökológiai válság súlyosbodásával növekedni fognak, a viták középpontjába az kerül, ki viseli a felelősséget a gondokért, ki és mit, illetve mikor fizet; az országok versenyezni fognak az erőforrások kontrolljáért és azért, hogy uralják a tiszta energiára való átmenethez szükséges új technológiákat.
- ♦ A klímaváltozás fokozódó fizikai hatásai az egyes államokat saját érdekeik védelmére készítetik, ami növeli a köztük lévő konfliktusok esélyeit, a geopolitikai erőterek közötti rivalizálások fellobbbanását. Az északi-sarkvidéki jég olvadása erősíti az ott található természeti erőforrásokhoz való hozzáférésért folyó stratégiai versengést. Másutt az emelkedő hőmérséklettel együtt bekövetkező egyre extrémebb hatások növelik a konfliktusokat a víz és a migráció kapcsán, ami már 2030 után várható. Egyes államok egyoldalúan saját érdekeik mentén befolyásolni kívánják majd az éghajlatot (a NIE ezt geoengineering jelenségnek hívja, ilyen lehet például a fényvisszaverés növelése mesterséges anyagoknak, aeroszoloknak a légkörbe való fecskendezése által).
- ♦ 2040-ig az amerikai hírszerzői becslés szerint a fejlődő országok fogják az éghajlatváltozás hatásait leginkább elszenvedni, mivel kevésbé képesek az új kihívásokhoz, körülményekhez alkalmazkodni, a változásokra érdemben és hatékonyan reagálni, így ezen országok esetében az ökológiai válság fokozza az instabilitást, és akár belső konfliktusok is kirobbanhatnak.

A gyenge vagy működésképtelen államok problémái

A fent hivatkozott amerikai nemzetbiztonsági stratégiai dokumentum⁶² számos új, az amerikai nemzetbiztonsági helyzetet kihívásként érintő jelenséget részleteiben tárgyal. Ilyen a korábban összefüggő jégmező olvadása és fokozatos visszahúzódása az Északi-sarknál, amely a közeljövőben tovább fogja növelni várakozásaik szerint a nagyhatalmak közötti stratégiai versengést. A Föld más tájain pedig fokozódni fognak a víz és a migráció komplex kapcsolatrendszeréből fakadó problémák. A határok átlépése tömegesebbé válik, mivel az olyan éghajlati hatások, mint az elhúzódozó aszályok vagy az intenzívebb ciklonok és az azokat kísérő viharhullámok, majd villámárvizek további stresszfaktorok az ott élő, és sokszor a rossz kormányzástól, az erőszakos konfliktusoktól és a környezet rombolásától már amúgy is szenvedő

⁶² National Intelligence Estimate 2021.

lakosság számára. Emellett a tehetősebb és technológiailag fejlettebb országok részéről az egyoldalú beavatkozások a légkörbe, az ún. geoengineering törekvések, bár lokálisan hasznosak lehetnek, máshol további problémákat okozhatnak.⁶³

Jelen tanulmány szempontjából leginkább releváns a NIE harmadik kulcsfontosságú megállapítása, amely szerint a fejlődő országok, és ezeken belül is az ún. rendkívül sérülékeny országok csoportja fogja az éghajlatváltozás hatásait leginkább elszenvedni. Az amerikai hírszerző közösség tizenegy országot, továbbá két teljes régiót azonosított, mint olyan entitásokat, amelyek különösen sérülékenyek a klímaváltozás hatásaira, és nem vagy nagyon korlátozottan képesek megelőzni, vagy mérsékelni az ebből fakadó további károkat és veszélyeket. (Ezt értékelésem szerint úgy is lehet érteni, hogy a felsorolt tizenegy ország nem abszolút értelemben a legsérülékenyebb, de az amerikai érdekek szempontjából ezen országok helyzetének romlása különösen aggasztó számukra.)

A tizenegy országból öt Dél- és Kelet-Ázsiában található, ezek: Afganisztán, Burma, India, Pakisztán és Észak-Korea, míg további négy ország Közép-Amerikában és a Karib-térségben, ezek: Guatemala, Haiti, Honduras és Nicaragua. A listán szerepel még további két ország: Kolumbia és Irak. A két régió pedig a közép-afrikai országok csoportja és kis csendes-óceáni szigetállamok. A növekvő népesség és a már meglévő politikai instabilitás miatt a migrációs potenciál már eddig is jelentős volt Közép-Afrikából, így Burkina Faso, Niger, Csád, Dél-Szudán, Etiópia, Közép-afrikai Köztársaság, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Kongó, Angola olyan összefüggő térséget alkotnak, ahol a klímaváltozás hatásai jelentősen súlyosbíthatják a meglévő kihívásokat és kockázatokat, illetve újratermelhetik azokat.⁶⁴

A problémák számosak lehetnek: a nem hatékony vízgazdálkodás következtében a csökkenő vízkészletek negatív hatást gyakorolnak majd az élelmiszer-ellátottságra a mezőgazdaság akadozó színvonalán keresztül, amely további általános egészségügyiszínvonal-romlásban ölthet testet. A növekvő népesség és egyúttal növekvő méretű gazdaság energiaigénye is magasabb, de a klímaváltozás az infrastruktúrára és az erőművekre gyakorolt negatív hatásai ezt akadályozhatják (például a hűtővíz eljuttatása az áramtermelő erőműig, vagy akár magának az adott erőműnek a hatékonyságát csökkentő hőmérsékleti hatások stb.). Közép-Amerikában az évekig elhúzódó szárazságok, majd hirtelen esőzések jelentősen csökkentették a bab- és kukoricahozamokat, így a térségben az élelmiszer-ellátás bizonytalansága okozhat további gondokat. A jelentős esőzések, intenzív ciklonok hatásaiként a vizek elszennyeződése a modellek szerint különböző fertőzésekhez, egyéb betegségek

⁶³ National Intelligence Estimate 2021: 11–15.

⁶⁴ National Intelligence Estimate 2021: 11–14.

elterjedéséhez vezethet (például a szúnyogok által terjesztett dengue-láz). Az ilyen jelenségek előfordulási esélyének növekedése a következő időszakban várható Afganisztánban, Pakisztánban, Indiában, valamint Guatemalában, Haitin, Hondurasban és Irakban egyaránt. Dél- és Közép-Ázsiában a megnövekedett hőmérséklet a jelentősebb csapadékmennyiséggel párosulva növelheti a különböző – például moszkító szúnyogok által terjesztett – járványok kirobbanásának esélyét.⁶⁵

A Fehér Ház kiadott egy alapvetően migrációs tárgyú dokumentumot⁶⁶ is, amely a klímaváltozásnak a migrációra gyakorolt hatásait vizsgálja, és rávilágít az éghajlatváltozásból következő, növekvő kockázatokra és összefüggésekre. A jelentés javaslatot tesz tárcaközi egyeztetési mechanizmus kialakítására, és célul tűzi ki az éghajlati hatások folyamatos elemzése alapján további stratégiák kidolgozását. A jelentés – és így egyúttal a Fehér Ház – egyértelműen kimondta, hogy az éghajlatváltozással összefüggő migrációs mozgások jelentős hatással lehetnek a nemzetközi biztonságra, az instabilitásra, a kirobbanó konfliktusokra, és így végül az egyes nagyhatalmak geopolitikai nézeteire is.⁶⁷ A kényszmigráció két fő mozgatórugója a szélsőséges időjárási események és a konfliktusok. Éves szinten mintegy 30 millió ember lakóhelyéről történő távozása köthető ide.⁶⁸

Ami azonban a nemzetközi biztonság, az államok belső biztonsága és a nem állami fegyveres csoportok, köztük a terroristák tevékenysége kapcsán külön figyelmet érdemel, az, hogy a gyenge vagy működésképtelen államok és a fenti jelenségek között kimutatható a kapcsolat. Ahogy az amerikai kormányzati jelentés fogalmaz, erős az összefüggés az éghajlatváltozásnak leginkább kitett (szakmailag pontosabb a sérülékeny kifejezés) országok és régiók, továbbá azon államok között, amelyek gyengék és törékenyek, és/vagy konfliktusok vagy erőszak által sújtottak.⁶⁹ Az elemzett dokumentum szerint az éghajlatváltozással kapcsolatos hatások további nyomást helyezhetnek az amúgy is sérülékeny közösségekre, amely helyzet növeli a konfliktusok kirobbanásának esélyét vagy a lakóhely huzamos, vagy végleges elhagyását (mivel ezen közösségek képességei hiányosak a megelőzés terén is). Még nagyobb lehet a kockázat a kifejezetten gyengén kormányzott térségekben, főként az urbanizált területeken, mivel általában a migránsok is oda

⁶⁵ National Intelligence Estimate 2021: 14–15.

⁶⁶ Az amerikai elnöki adminisztráció, a Fehér Ház *Report on the Impact of Climate Change on Migration* címmel külön elemző jelentést hozott nyilvánosságra 2021 októberében, amely a geopolitikai helyzetértékelésen át a kockázatok és lehetőségek számbavételén túl az egyes lehetséges geopolitikai elképzeléseket is tartalmazza. The White House 2021b.

⁶⁷ The White House 2021b: 7.

⁶⁸ The White House 2021b.

⁶⁹ The White House 2021b.

tartanak (ami növelheti a meglévő feszültségeket).⁷⁰ Ugyanakkor az amerikai kormányzati jelentés leszögezi, míg a konfliktusok és az abból fakadó migráció ismert tény, az empirikus kutatások eddig nem tudták alátámasztani a klímamigrációból fakadó konfliktusok ok-okozati összefüggését.⁷¹

A klímaváltozásból fakadó migráció az USA-ban belső politikai instabilitást is eredményezhet. Egyrészt a nagyobb bevándorlás költségvetési oldalon és abból fakadóan politikai szinten is kihívást idézhet elő, de a xenofóbia és a szélsőséges reakciók, valamint az ezt támogató politikai erők is (újabb) lökést kaphatnak. A jelentés további érdekes megállapítása, hogy a viták és a kétpárti konszenzus hiánya a bevándorlás kezeléséről és a határrendészeti menedzsmentről megnehezítheti az Egyesült Államok azon törekvéseit, amelyek globális szinten mobilizálnak a menekültek, menedékkérelmezők, továbbá a sérülékeny migránsok védelmére.⁷² Szintén politikai kockázat a jóléti, de nem a leginkább tehetőrs országok számára, ha a gazdag országokban – látva a migráció kezelésének költségeit – szigorító intézkedéseket vezetnek be, és így a közepes jövedelmű (félperifériás) országok vonzóbb alternatív migrációs célpontokká válhatnak.⁷³

A jelen tanulmány szempontjából legfőbb megállapítások szerint a nem állami fegyveres szervezetek (köztük terrorszervezetek is akár) kihasználják az állami aktorok meglévő hiányosságait, különösen a korrupciót annak érdekében, hogy illegális tevékenységeken keresztül bevételre tegyenek szert. Így ezen csoportok súlyosbíthatják az éghajlatváltozás migrációra gyakorolt hatásait az éghajlattal összefüggő migráció további politikai és pénzügyi célú kiaknázása révén.⁷⁴ Ennek egyik legfőbb megjelenési formája, ha erős és a korrupciót aktívan használó embercsempész hálózatokat építenek ki és működtetnek, amely tovább gyengíti például a tranzitországokat. Az amerikai kormány ezen jelentésében megállapította, hogy szükséges a mélyebb és jobb megértése a klímaváltozás kockázatainak azon területek és folyamatok vonatkozásában, ahol az ún. nem állami (fegyveres) szervezetek aktívan jelen vannak.⁷⁵

⁷⁰ The White House 2021b.

⁷¹ The White House 2021b.

⁷² The White House 2021b: 8.

⁷³ The White House 2021b.

⁷⁴ The White House 2021b: 9.

⁷⁵ The White House 2021b.

Az ENSZ Fejlesztési Programja (United Nations Development Programme, UNDP)⁷⁶ számos tanulmányt és jelentést publikált az éghajlatváltozás témakörében az utóbbi években. Ezek közül külön figyelmet érdemel az egyik ún. Policy Brief⁷⁷, amely már bevezetőjében leszögezte, hogy ugyan empirikus bizonyítékok nem mutatnak lineáris vagy közvetlen ok-okozati összefüggést az éghajlat és az erőszakos szélsőséges csoportok konfliktusai vagy tevékenységeik között, de a holisztikus megközelítés mégis elengedhetetlen.⁷⁸ A hivatkozott jelentés ugyanis a klíma-biztonság nexust vizsgálta, főként a szélsőséges extrémizmus megelőzése szemszögéből.

A vizsgált UNDP Policy Brief legfőbb megállapítása, hogy az éghajlatváltozás halmozott hatásai nyomás alá helyezhetik a kormányzást és az intézményeket, jelentős kihívás elé állítva az amúgy is gyenge vagy működésképtelen államokat, amelyek a korlátaik (például kapacitásbeli gondok) következtében nehezen tudnak időben és hatékonyan reagálni. A helyzetre adott nem megfelelő válaszok tovább erősítik a sebezhetőséget, amennyiben a kormányok vagy intézmények nem tudják kielégíteni a közösségek szükségleteit. A fenti folyamat súlyosbíthatja a sérelmeket, alááshatja a kormány legitimitását, elmélyítheti a közösségek közötti kapcsolatok negatív aspektusait, vagy a közöttük amúgy is (különösen a természeti tőkéhez való hozzáférés miatt) meglévő feszültségeket.⁷⁹ Az éghajlatváltozás nem közvetlen kiváltója a konfliktusoknak vagy az erőszakos-extremista szélsőségeseknek, mégis a klímaváltozás mindkét jelenség mozgatórugóit súlyosbíthatja, mint a fenyegetések/kockázatok sokszorozója („risk multiplier”). A történelmi, társadalmi, gazdasági és politikai tényezők komplex összefüggéseit mintegy „tetézik”, felerősíthetik például a gyakoribb és intenzívebb szélsőséges időjárási események.⁸⁰

Arra is van példa, amikor egyes szélsőséges-erőszakos csoportok, akár terror-szervezetek stratégiai fontosságú természeti erőforrásokat vontak ellenőrzésük alá, majd annak kihasználásával, vagy mások számára elérhetetlenné tételével tudtak politikai, gazdasági előnyt szerezni, vagy az ellenérdekelt, rivális szervezeteknek, csoportoknak kárt okozni. Az Iszlám Állam (ISIS) átvette az irányítást az iraki vízi infrastruktúra felett, hogy ellenőrzést gyakoroljon az időközben kialakult hatalmi

⁷⁶ Az UNDP az ENSZ New York-i székhelyű egyik végrehajtó szerve, amely több mint 170 országban rendelkezik irodával. Fő célja a szegénység leküzdése, a helyi és globális problémák felszámolása, vagy a konfliktusok és természeti katasztrófák megelőzése, a nem kívánt hatások mérséklése, a potenciális negatív tendenciák monitorozása. Működésük egyik legfőbb tere a fejlődő országok köre, ahol a társadalmi és környezeti problémák és az ahhoz kapcsolódó szegénység leküzdése áll a középpontban.

⁷⁷ Tájékoztató.

⁷⁸ United Nations Development Programme 2020.

⁷⁹ United Nations Development Programme 2020: 3.

⁸⁰ United Nations Development Programme 2020: 4.

vákuumban. Fegyverként használva a vizet, szándékosan megszakította a mezőgazdasági közösségek vízellátását Irak középső és déli részén, illetve a síita kormánnyal vívott harca során az Eufrátesz gátjainak nyitásával elárasztotta⁸¹ a kormányzati és katonai létesítményeket és területeket, beleértve Abu Ghraib városát is, hogy megbüntesse a politikai ellenfeleket,⁸² ám közben vízzel és árammal látott el olyan meghódított területeket, ahol meg kívánta erősíteni ellenőrzését és legitimitását.⁸³ Széles körben ismert, hogy az olajkutak és a kitermelés kontrolljával az Iszlám Állam közben a feketepiacon keresztül ezen értékes természeti kincs kereskedelméből (is) tudta finanszírozni tevékenységét.⁸⁴

A kérdés magyar kormányzati nézőpontból

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája (NBS)⁸⁵ hangsúlyosan foglalkozik az éghajlatváltozásból fakadó kihívásokkal, a távoli veszélyekkel vagy a közelebbi reális kockázatokkal egyaránt. Az NBS nemcsak megemlíti a klímaváltozás jelenségét, hanem érdemben, komplexen, annak hazai – lehetséges vagy várható – következményeivel együtt, más biztonsági kockázatokhoz szorosan kapcsolódóan is szemléli.

A magyar NBS a hazai hatások és várható kockázatok számbavétele előtt az ország tágabb biztonsági környezetének elemzése során kimondja (44. pont), hogy a kihívások változó jellege és a biztonsági környezet egyes tendenciái fokozatos romlást vetítenek előre, amelynek fő elemei (például terrorizmus, befagyott konfliktusok stb.) között említi a klímaváltozást is. Az NBS felhívja rá a figyelmet (49. pont), hogy bizonyos sérülékeny államok nehézségeit növelhetik a klíma kapcsán mára érzékelhető negatív tendenciák, és arra világít rá, hogy bár „az éghajlatváltozás hatásai mindenhol érzékelhetőek, ugyanakkor különösen erősen jelentkeznek számos olyan térségben, amelyek más okok miatt eleve sérülékenyek, súlyosbítva a meglévő társadalmi és gazdasági problémákat”.⁸⁶ A magyar biztonsági stratégia értékelése szerint tehát a gyenge vagy működésképtelen államok, konfliktusokkal terhelt térségek fokozottan kitettek a globális éghajlatváltozás hatásainak.

⁸¹ A konfliktus során vélhetően mindkét fél élt a víz kormányzásából és tereléséből következő aszályos és árvizes következmények szándékos kiváltásával.

⁸² LOSSOW 2020.

⁸³ United Nations Development Programme 2020: 5.

⁸⁴ SWANSON 2015.

⁸⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (NBS).

⁸⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (49. pont).

Az NBS szerint az új, Magyarországot érintő kihívások egyik alapja többek között az olyan globális kihívások, mint a klíma- és a demográfiai változások felgyorsulása, valamint a stratégia megállapításában az ezzel szorosan összefüggő illegális és tömeges migráció, továbbá a természeti erőforrások kimerítése.⁸⁷ Látható, hogy a magyar kormány percepciója szerint – amelyet az ezen tanulmányban hivatkozott legtöbb külföldi szakirodalom és az amerikai kormányzati stratégiák is alátámasztanak – az éghajlatváltozás alapvető hatással van (lehet) a tömeges migrációra. (Azt ugyanakkor nem állítja a dokumentum, hogy ez közvetlen ok-okozati összefüggés lenne.)

Magyarország alapvető adottságai között kiemelhető a mezőgazdaság, ezt az NBS fel is ismerte, ugyanakkor felhívta az olvasó figyelmét, hogy a globális éghajlatváltozás e téren is további kihívásokat és feladatokat szab az országra (38. pont). 2022-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a ritkán átélt súlyos aszály jelentős károkat (pénzben kifejezve akár ezermilliárd forintos) okozott a növények termesztése során.

Az ivóvíz és a vízbázisok védelme az ország alapvető érdeke. Az NBS kijelenti, hogy a víz, a vízbázisok és a termőföld védelme mára „az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai miatt”⁸⁸ stratégiai kérdéssé vált (123. pont). A dokumentum ennek megfelelően a kiemelt biztonsági kockázatok körébe sorolja a globális felmelegedés következtében tartósan vízhiányos időszakok rendszeres előfordulását, a talaj fokozatos kiszáradását és erózióját, illetve a növényzet pusztulását egyes erősen sérülékeny hazai térségekben.⁸⁹ Magyarország célja az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése,⁹⁰ ennek eszközei pedig „a levegőtisztaság javítása, a szén-dioxid-kibocsátás csökkentése, valamint a közegészségügyi, illetve az állat- és növényegészségügyi szervek felkészültségének növelése. A klímaváltozás elleni védekezés hatékonyságához nélkülözhetetlen a lehető legszélesebb körű nemzetközi együttműködés.”⁹¹

A terrorizmus és az éghajlatváltozás közvetlen vagy közvetett kapcsolatára a magyar NBS nem mutat rá, de bizonyos áttételes kapcsolódás azért kikövetkeztethető. A fent hivatkozott 49. pont szerint az éghajlatváltozás negatív hatásai különösen erőteljesen jelentkeznek azon térségekben, ahol komolyabb társadalmi és gazdasági problémák vannak, amelyeket csak súlyosbít a környezeti biztonság és a klíma radikális negatív irányú megváltozása. Az NBS ugyanakkor arra is rávilágít (65. pont), hogy a „migrációs szempontból kibocsátó országok belső nehézségei rövid idő alatt eszkalálódhatnak, ami könnyen az adott állam működésképtelenné

⁸⁷ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (1. pont).

⁸⁸ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (123. pont).

⁸⁹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (124. pont q).

⁹⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (131. pont).

⁹¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról (171. pont a környezeti biztonság megteremtéséről).

válásához, sőt akár polgárháború kialakulásához vezethet, és a határokat átlépve nemzetközi konfliktussá szélesedhet. Az instabilitás táptalaja az olyan határokon átívelő fenyegetéseknek, mint a terrorizmus, a fegyver-, a kábítószer-, az ember- és a szervkereskedelem vagy a tömeges, ellenőrizetlen és illegális migráció. Az instabil régiók és válságövezetek hatásai hazánkat is elérik.” A működésképtelen államok rendkívül sérülékenyek, az erőszak monopóliumának elvesztésével instabil környezetben a határokon átívelő szervezett bűnözés, a nem állami fegyveres csoportok, felkelők, terrrorszervezetek mind megerősödhetnek, így a klímaváltozás kedvezőtlen hatásai (aszályok, kutak-tavak-folyók kiapadása, elsivatagosodás, árvizek stb.) a gyenge államok további nyomás alá helyezésével jelentősen rontják a biztonsági környezetet, és utat engednek akár a terroristáknak is.

A KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS A TERRORIZMUS KAPCSOLATA A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM ALAPJÁN

A klímaváltozás és annak a biztonságra gyakorolt hatása, illetve a biztonság fogalomkörének folyamatos bővülése a 21. században a tudományos kutatásokban és publikációkban is megjelent. A globális éghajlatváltozás és a terrorizmus korunk két – egymástól függetlenül is létező – kiemelt veszélyforrása. Általában mindkét témakörnek külön jelentős a szakirodalma, ugyanakkor a két témakör kapcsolatát is egyre többen vizsgálják. Jeremiah O. Asaka hivatkozott tanulmányában a két jelenség kölcsönhatásáról szóló szakirodalmat elemezte.⁹² Elsősorban azt kereste, mit mond a szakirodalom a terrorizmus és a klímaváltozás kapcsolatáról, vagy annak hiányáról, illetve melyek lehetnek a jövő kutatási és szakpolitikai irányai. A biztonságpolitikai kutatások során a klasszikus „államközpontú” megközelítés (biztonság kérdésköre = állam vs. állam, vagy államoknak nem állami szereplők által okozott külső, belső agresszió veszélye/bekövetkezése) mellett mára teret nyert az ún. humán biztonság témája (amely értelmezési keretben a biztonságpolitikai gyakorlat és kutatások része például az élelmiszer-biztonság, a gazdaságbiztonság, az egészségügyi biztonság vagy a környezeti biztonság).

Az éghajlatváltozás biztonsági hatásai miatti aggodalom már több évtizedes múltra tekint vissza, és növekvő tendenciát mutat, amely mentén a klímaváltozás-biztonság nexusát vizsgáló, egyébként széles körű és növekvő mennyiségű szakirodalom túlnyomó többsége a kapcsolat jellegének megértésére összpontosít.⁹³

⁹² ASAKA 2021: 81–92.

⁹³ ASAKA 2021: 81.

Általában egy-egy főbb téma mentén vizsgálják az éghajlatváltozás és a biztonság viszonyrendszerét: számos szerző a klímaváltozás és a konfliktus/béke témakörében az ökológiai változásokban a már meglévő konfliktusokra multiplikátor hatást gyakorló jelenséget látnak, ezt kutatják, többben az éghajlatváltozás és a környezeti katasztrófák összefüggéseit helyezik a fókuszba, amikor a klímaváltozás hatásaként bekövetkező éghajlat- és időjárásfüggő természeti csapások az egyének, közösségek, városok vagy országok biztonságára hatnak.⁹⁴

Az éghajlatváltozás és az erőforrások összefüggését vizsgáló szakirodalom pedig főként ennek az emberekre gyakorolt biztonsági hatásait járja körül, míg a klímaváltozás és a közegészségügy szakirodalma az ökológiai válságból következő éghajlatváltozás betegségekre, azokból kialakuló járványok kirobbanására, terjedésére gyakorolt hatását vizsgálja, valamint azt, hogy mit jelent mindez a globális egészségbiztonság szempontjából. Az éghajlatváltozás új járványok megjelenéséhez is hozzájárulhat.⁹⁵

Az egyik leginkább ismert és jelzett hatás az éghajlatváltozás és a migráció kapcsolatának elemzéséből fakad: például a tengerek emelkedő vízszintje közvetlenül hat, távozásra készítetve az alacsonyabb fekvésű, kisebb, óceáni szigetcsoportok lakóit, vagy a tengerparti városok népességének egy részét. Természetesen a klímaváltozás és a migráció viszonyrendszere, így a biztonságra gyakorolt hatása is összetettebb jelenség.⁹⁶ Az éghajlatváltozás és a migráció közötti kölcsönhatást vizsgáló szakirodalom azt kutatja, hogy a meglévő társadalmi sebezhetőségekre ható klímaváltozás miként vezet tömeges kivándorláshoz, az milyen következményekkel jár a humán biztonság szempontjából, de azt is fókuszba állítja, hogy mindez miképpen alakítja az ún. tranzitországok, valamint a végül a migránsokat befogadó országok belső biztonsági (nemzetbiztonsági) helyzetét.⁹⁷

Az éghajlatbiztonság kérdéskört kutatók körében egyre növekszik az érdeklődés az éghajlatváltozás és a terrorizmus közötti kapcsolat jellege iránt is, vagy annak hiányát bizonyítandó.⁹⁸ A vonatkozó szakirodalom 2000. január és 2020. február közötti mintegy húsz évének elemzése (92 lektorált publikáció különböző szakmai folyóiratokban, továbbá mintegy 17 kormányzati és think-tank jelentés, továbbá két könyv) alapján látható, hogy a mintegy 110 publikációból 59 noha említi, de nem

⁹⁴ ASAKA 2021: 81–82.

⁹⁵ Több publikáció is vizsgálta a kérdést, többek között: ZHOU 2004; HUYNEN–MARTENS–AKIN 2013); PATZ–HATCH 2014; BUTTERWORTH–MORIN–COMRIE 2017; CANYON–BURKLE–SPEARE 2017.

⁹⁶ Lásd a fent hivatkozott, a Fehér Ház által kiadott *Report on the Impact of Climate Change on Migration* címmel készült migrációelemző jelentés megállapításait.

⁹⁷ ASAKA 2021: 82.

⁹⁸ ASAKA 2021.

vizsgálja a klímaváltozás és a terrorizmus közötti kapcsolat jellegét, és csak 18 anyag foglalkozik kimondottan a két jelenség közötti összefüggések mélységi vizsgálatával.⁹⁹

A szakirodalom elemzéséből – jelzi Asaka – az következik, hogy legalább két módon kapcsolódik a terrorizmus az éghajlatváltozáshoz. Először mint egy egyirányú közvetett kapcsolat a klímaváltozásból a terrorizmus irányába (erre a hivatkozott tanulmány több példát is említ a feldolgozott szócikkekéből), másodszer pedig mint egy komplex viszonyrendszer, ahol visszacsatolások, az egyik és a másik közötti többirányú ciklusok, bonyolultabb kapcsolódások sejlének fel (szintén példákkal alátámasztva más forrásokból):

- ♦ Az egyirányú közvetett kapcsolat a kettő között, ahol az éghajlatváltozás a fenyegetés megsokszorozója, és/vagy elősegíti a terrorista tevékenységet, amelynek során a veszély fokozása által rontani képes a már amúgy is meglévő társadalmi sérülékenységen (ha nem születnek a problémákat mérséklő kormányzati intézkedések, amelyek csökkenthetnék a sérülékenységet, vagy új ellenálló képességeket építhetnének ki).¹⁰⁰
- ♦ Az egyirányú közvetett kapcsolat leírása vázlatosan: a klímaváltozás felerősíti a természeti katasztrófák, csapások (aszály, hurrikán stb.) intenzitását és hatását, direkt-közvetlen hatást gyakorolva a meglévő társadalmi sérülékenységekre. Utóbbiak, mint a szegénység, lehetővé teszi és/vagy ösztönzi a terrorizmust azáltal, hogy termékeny alapot biztosít a terrorista csoportok toborzásához és az egyének radikalizálódásához.¹⁰¹
- ♦ A második típusú leírásai a terror és a klímaváltozás kapcsolatának azt igyekeznek bizonyítani, hogy a fenti közvetett, de egyirányú kapcsolatot tovább árnyalja valamiféle visszacsatolás(ok) láncolata, ahol egyes jelenségek egymást erősítővé válnak. Erre példa az al-Káida, amelynek kapcsán 2008-ban a nyugati titkosszolgálatok aggodalmuknak adtak hangot egy „globális tűzgolyó”, mint támadási terv kapcsán (Forest Jihad), ahol az erdőtüzek fellobbantása nem csupán jelentős anyagi vagy emberéletben mérhető kárt okozott volna, hanem a tűz támadók által elképzelt terjedése alapján egy légköri szennyezésen alapuló katasztrófát is elértek volna, maximális károkozást kiváltva minimális saját kockázat árán.¹⁰²

Az éghajlatváltozás és a terrorizmus lehetséges kapcsolódási mechanizmusain túl érdemes azt is megvizsgálni, hogy a természeti környezethez való viszony (a Föld

⁹⁹ ASAKA 2021: 86.

¹⁰⁰ ASAKA 2021: 86–87.

¹⁰¹ ASAKA 2021.

¹⁰² Lásd mások mellett: FIGHEL 2009, idézi ASAKA 2021: 88.

összes természeti értéke, kincse, jelensége, az éghajlat és a természeti erőforrások) alapján milyen megjelenési formái vannak a szélsőséges, radikális eszközökhöz és módszerekhez folyamodó csoportoknak és szervezeteknek, köztük kiemelten a terrrorszervezeteknek. Két alapvető csoportosítást, két, céljában és eszközében alapvetően eltérő – nem összekeverendő – jelenséget különböztethetünk meg:¹⁰³

- Az egyik az ún. ökoterrorizmus (eco-terrorism), ahol az egyének (csoportok) erőszakot alkalmaznak fizikai tárgyak (ingatlanok, műszaki/infrastruktúra műtárgyak, műalkotások) és mások állampolgári jogainak megsértésével a környezet védelmében vagy annak érdekében, hogy változásokat érjenek el a környezetpolitikában.
- A másik a környezeti terrorizmus (environmental terrorism), ahol a környezet pusztítása történik meg háborúval vagy terrorista cselekedetekkel annak érdekében, hogy félelmet keltsenek a lakosságban, vagy saját szervezetük céljainak elérése érdekében.

Az ökoterrorizmus

„Ökoterrorizmus alatt a szélsőséges ökológiai (atomenergia-ellenes, környezetvédő, természetvédő, állatvédő, szociális, alterglobalista) csoportok által környezetvédelmi célból elkövetett, általában erőszakos jellegű akciósorozatokat értjük, melyek célja a figyelemfelkeltés összes – akár nagy értékű vagy emberéletet követelő károkozás – formája.”¹⁰⁴ Az ökoterrorizmus esetében ugyanakkor az is vitatott, hogy terrorizmus-e valójában. Természetesen ez abból is fakad, hogy a terrorizmusnak sincs konszenzusos definíciója. A civil célpontok, a polgári lakosság elleni erőszak ugyanakkor szinte minden terrorizmusfogalom része. Ezért joggal merül fel a kérdés, hogy az ökoterrorista akciók esetében, amelyek alapvetően és főként nem a civil lakosság ellen irányulnak, egyáltalán beszélhetünk-e terrorizmusról.¹⁰⁵

A *single issue* (egyetlen ügy) *terrorizmus* kategóriájaként értelmezhető (amikor egyetlen ügy – például az állatvédelem – célját kitűzve tevékenykedik egy szélsőséges csoport) az ökoterrorizmus is, ám felmerül a dilemma, hogy valójában terroristák vagy „csupán” a politikai erőszakot eszközül választó extrémisták. Répási rávilágított, hogy a „single issue erőszakot” eltérően ítélik meg az USA-ban és az EU-ban. Míg az FBI (Federal Bureau of Investigation – Szövetségi Nyomozóiroda) a hazai terrorizmus (domestic terrorism) közé sorolja, addig az európai terrorfenyegetettséget

¹⁰³ SPADARO 2020: 59.

¹⁰⁴ GLIED 2016: 158.

¹⁰⁵ GLIED 2016: 158–159.

vizsgáló éves, ún. TE-SAT jelentések (Terrorism Situation and Trend Report) extrémizmusként könyvelik el a single issue háttérű merényleteket.¹⁰⁶

A környezeti terrorizmus

A környezeti terrorizmust, mint kifejezést tudományosan először 1998-ban Schwartz, a torontói egyetem politológusa járta körül tanulmányában.¹⁰⁷ Később Gleick, a Kaliforniában található Pacific Institute egyik alapítója-kutatója definiálta is a jelenséget: szerinte a környezeti terrorizmus jogellenes erőszak szándékos alkalmazása környezeti erőforrások vagy rendszerek ellen annak érdekében, hogy bizonyos politikai vagy társadalmi célok nevében kárt okozzanak az egyéneknek, vagy megfosszák a lakosságot a környezeti javaktól.¹⁰⁸ A környezeti terrorizmus és a terrorizmus más típusai közötti alapvető különbség, hogy az előbbi célpontja a környezet és az erőforrások (nem pedig közvetlenül az emberek vagy emberek által használt eszközök, épületek).¹⁰⁹

Amint azt Chalecki a környezeti terrorizmusról írt tanulmányában kifejtette, a környezeti terrorizmus hatását tekintve veszélyesebbnek tekinthető, mint a „hagyományos”, ismert terrorizmus, mivel a kár nem korlátozódik az erőszakos cselekmény közvetlen hatására, hanem a környezeti erőforrások pusztulásával az akár hosszan tartó és széles körű következményekkel járhat az érintett területen élő lakosság számára.¹¹⁰

A KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS A SZÉLSŐSÉGEK, EXTREMIZMUS – SZÉLSŐBAL, SZÉLSŐJOBB

A *Terrorism and Political Violence* folyóirat 2022. évi 5. száma a klímaváltozás és a terrorizmus kérdéskörét járta körül (Special Issue on Climate Change and Terrorism), bemutatva többek között az erőszakkész¹¹¹ szélsőbal és az erőszakkész szélsőjobb kapcsolódását az éghajlatváltozáshoz.

¹⁰⁶ RÉPÁSI 2011: 33.

¹⁰⁷ SCHWARTZ 1998.

¹⁰⁸ GLEICK 2006: 484.

¹⁰⁹ KOHLER-SANTOS-BURSZTYN 2019.

¹¹⁰ CHALECKI 2001.

¹¹¹ Itt ezalatt értve, hogy az ideológiai elköteleződés mellett aktív erőszakot tervező, vagy azt már (akár rendszeresen) elkövető szélsőséges erőkről, csoportokról van szó. Ide tartoznak mások mellett

A szélsőbaloldal és az éghajlatváltozás

A klímaváltozás eredményeként egyes térségeket időről időre megrázó extrém szélsőséges időjárás nem csupán az emberek elvándorlását eredményezheti, amint azt a migrációról szóló tanulmányokat elemezve láthattuk, vagy az egyes etnikai, vallási vagy nem állami fegyveres csoportok közötti konfliktusokat erősítheti fel, amint azt több jelentés is megfogalmazta, hanem mindezen jelenségek a marxista (pontosabban marxista-leninista, sőt maoista) társadalmi felfogás mentén osztályharc alapon is megközelíthetők, amikor az egyén vagy a közösség a szegénység elleni küzdelmet ideológiai alapon, szélsőbaloldali értelmezési keretben helyezi el.

Az éghajlatváltozás „húzó tényezőként” működhet a baloldali alapállású terror-szervezetek számára, és ezen tényezők elősegítik a toborzást is.¹¹² Rapoport négy hullám teóriája¹¹³ (amely szerint a terrorizmusnak négy nagyobb, jól elkülöníthető időszaka mutatható ki) közül kettő esetében baloldali ideológiai háttérrel beszélhetünk. Az első az ún. anarchista hullám, amely 1880 és 1920 között zajlott le, illetve a harmadik, amely az 1960-as évek „új baloldali hullámaként” ismert.

A szegény, kiszolgáltatott tömegek olykor adott térségben csatlakoznak valamely szélsőbaloldali szervezethez (utánpótlás), vagy országon belül olyan térségbe vándorolnak (időleges vagy végleges belső migráció), ahol a baloldali ideológiai alapon álló, nem állami fegyveres szervezet jobb életkörülményeket ígér részükre. Olykor mindez bizonyos szociális intézkedések mentén, illetve fegyveres védelmet biztosítva már maradásra készteti a lényegében a klímaváltozás természeti hatásaitól szenvedő egyént.¹¹⁴

Ashton Kingdon és Briony Gray tanulmányukban számos esettanulmányon keresztül kísérelték meg igazolni a fentieket. Ezek egyike Peru, ahol az ún. kommunista párt, valójában a Shining Path gerillamozgalom (hivatalosan terrorszervezetté nyilvánítva) az 1980-as és '90-es években tízezreket meggyilkolva erőteljes terror alatt tartotta az ország nagyobb területeit. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy számos környezeti változás, amely Perut súlyosan érintette, lényegében a mozgalom részére utánpótlásként és támogatásként jelent meg a szegény, korábban mezőgazdaságból élő népesség irányukba történő elmozdulásán keresztül. Peru időjárása erőteljesen széttagolt, van, ahol sivatagos, máshol kiemelten jelentős mennyiségű eső esik, van, ahol a gleccserek olvadása okozhat problémát, más területeken az El Nino

a szélsőjobboldali terrorsejtek, összeesküvők, valamint a baloldali, a kapitalizmust erőszakkal megdönteni akaró mozgalmak, vagy a tömeges erőszakot alkalmazó gerillaszervezetek is.

¹¹² KINGDON–GRAY 2022.

¹¹³ RAPOPORT 2013.

¹¹⁴ KINGDON–GRAY 2022.

változásai okoznak súlyosabb következményeket. Az egyre erőteljesebben olvadó, eltűnő gleccserek¹¹⁵ törekény természeti egyensúlyokat bontanak meg, bizonyos térségekben hirtelen áradásokat okozva, máshol a vízfolyások utánpótlásának fokozatos eltűnésével, ami így az emberek számára az ivóvíz eltűnését is jelenti egyúttal. Mivel a kormányzat korábban nem vagy rosszul kezelte a kérdést, az ország egyes területein az 1980-as években a mezőgazdaságból élők között brutális szegénység vált általánossá, és olykor az éhezés is az irányba tolta a főként vidéki népességet, hogy csatlakozzon a gerillákhoz.

A nemzetközi drogkereskedelemben a kokain-előállítás és -terjesztés kapcsán Peru és a kommunista gerillamozgalom is szerepet kapott, pontosabban szerzett magának. Amint azt Kingdon és Gray fent hivatkozott tanulmányukban¹¹⁶ röviden vázolták, Peru bizonyos térségében a szegénység és az izoláció növeli a függést a kokacserjetermesztéstől, amelynek során az állami kontroll hiánya lehetővé teszi a Shining Path¹¹⁷ gerillamozgalomnak, hogy „biztonságot és védelmet” nyújtson a termelőknek és a kereskedőknek.¹¹⁸

A szélsőbal és a klímaváltozás kutatói tanulmányukban arra a következtetésre jutottak, hogy a közvélemény bár a szélsőjobboldali, valamint a dzsihádisták háttérű támadásokra, továbbá a „magányos farkas” jellegű merényletekre fókuszált inkább, és a baloldali terrorizmus (látszólag) háttérbe szorult, a szélsőbaloldali alapállásból érkező veszély valós (főként annak tükrében, hogy ezen szervezetek kihasználhatják a klímaváltozás negatív hatásait is a további tagtoborzásra).¹¹⁹

Figyelmet érdemel továbbá Glied azon összegző megállapítása az ökológiai terrorizmus kezdetei kapcsán, hogy míg az első generációs amerikai csoportok főként a „hippi” kultúrából fakadtak, kevésbé ideológiai alapon állva tevékenykedtek, addig a kontinentális Európában a radikális környezetvédők az 1970-es évek végétől sejteket alkottak, és szorosabban kapcsolódtak a szélsőbaloldali, anarchista, feminista, olykor kifejezetten szélsőbaloldali terrorcsoportokhoz.¹²⁰

¹¹⁵ Amazon Staff 2021.

¹¹⁶ KINGDON–GRAY 2022: 1049.

¹¹⁷ Fényes Ösvény.

¹¹⁸ Részletesen, mélyebb összefüggéseiben lásd ELLIS 2015.

¹¹⁹ KINGDON–GRAY 2022: 1052.

¹²⁰ GLIED 2012: 33.

A szélsőjobboldal viszonya az éghajlatváltozás hatásaihoz

Graham Macklin tanulmányában kifejti, hogy a bevándorlással és a multikulturális társadalommal szemben álló szélsőjobboldal számára a természet politikája egyben identitáspolitika is. A természet és a nacionalizmus szorosan kapcsolódik egymáshoz. A faj és nemzet alapvető építőkövei annak elfogadásán alapulnak, hogy a nemzetet „természetes” határok kerítik el, amelyeken belül egyedülálló „bennszülött” populáció él, ez pedig védelmet igényel az „invazív fajok” kívülről jövő pusztítása ellen. A migránsok, mivel lényegében „nomádok”, nem pedig „öshonosak”, nem ápolnak szerves kötéléket befogadó országokkal, hiányzik körükben az érzelmi kötődés a földhöz és a nemzethez (a hazához), ezért a szélsőjobboldal narratívája szerint keveset törődnek a természeti környezettel.¹²¹

ZÁRSZÓ

A fent bemutatott események, folyamatok, dokumentumok, elemzések és egyéb jelentések, továbbá az egyre bővülő szakirodalom alapján kijelenthető, hogy egyértelmű ok-okozati összefüggés az éghajlatváltozás és a terrorizmus között nincs, vagy kevéssé életszerű. Ez ugyanakkor azt is jelent(het)i, hogy közvetett kapcsolat már annál inkább van, sőt, a klímaváltozás hatásai a legtöbb forrás szerint kiválthatnak újabb terrorjellegű erőszakos cselekményeket, vagy felerősíthetik a meglévő és terrorelhárítási aspektusokkal is bíró konfliktusokat. Lineáris vagy többszörösen, oda-vissza ható viszonyrendszer az éghajlatváltozás és a terrorizmus között létezik, vannak példák is: dzsihádisták, szélsőbaloldali, szélsőjobboldali vagy ökoterrorista szervezetek is „profitálhatnak” a klímaváltozás társadalmi, gazdasági vagy politikai következményeiből. A tanulmány készítése során a szerző álláspontja szerint megerősödött az a korábbi feltevés, hogy a következő évtizedekben vélhetően a gyenge vagy működésképtelen államok szenvedik el leginkább az éghajlatváltozásból fakadó negatív hatásokat.

¹²¹ MACKLIN 2022.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ASAKA, Jeremiah O. (2021): Climate Change – Terrorism Nexus? A Preliminary Review/Analysis of the Literature. *Perspectives on Terrorism*, 15(1), 81–92.
- BODA Zsolt (2004): *Globális ökolitika*. Budapest: Helikon.
- BODNÁR Zsolt (2022): Joe Biden aláírta az amerikai történelem eddigi legfontosabb klímavédelmi törvényét. *Qubit*, 2022. augusztus 17. Online: <https://qubit.hu/2022/08/17/joe-biden-alairta-a-amerikai-tortenelem-eddigi-legfontosabb-klimavedelmi-torvenyet>
- BUTTERWORTH, Melinda K. – MORIN, Cory W. – COMRIE, Andrew C. (2017): An Analysis of the Potential Impact of Climate Change on Dengue Transmission in the Southeastern United States. *Environmental Health Perspectives*, 125(4), 579–585. Online: <https://doi.org/10.1289/EHP218>
- CANYON, Deon V. – BURKLE, Frederick M. – SPEARE, Rick (2017): Health Security in Hawaii by 2050: The Physical Effects of Climate Change. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 14(2). Online: <https://doi.org/10.1515/jhsem-2017-0013>
- CHALECKI, Elizabeth L. (2001): *A New Vigilance: Identifying and Reducing the Risks of Environmental Terrorism*. Pacific Institute. Online: https://pacinst.org/wp-content/uploads/2001/09/environmental_terrorism_final.pdf
- Department of Defense, Office of the Undersecretary for Policy (Strategy, Plans, and Capabilities) (2021): *Department of Defense Climate Risk Analysis*. Report Submitted to National Security Council. Online: <https://media.defense.gov/2021/Oct/21/2002877353/-1/-1/o/DOD-CLIMATE-RISK-ANALYSIS-FINAL.PDF>
- ELLIS, R. Evan (2015): Narcotrafficking, the Shining Path and the Strategic Importance of Peru. *warontherocks.com*, 2015. március 31. Online: <https://warontherocks.com/2015/03/narcotrafficking-the-shining-path-and-the-strategic-importance-of-peru/>
- FIGHEL, Jonathan (2009): The „Forest Jihad”. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(9), 802–810. Online: <https://doi.org/10.1080/10576100903109743>
- GLEICK, Peter H. (2006): Water and Terrorism. *Water Policy*, 8(6), 481–503. Online: <https://doi.org/10.2166/wp.2006.035>
- GLIED Viktor (2012): Radikális ökológiai szervezetek és az ökoterrorizmus. *Kül-Világ*, 9(1–2), 27–46. Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00039/00027/pdf/glied.pdf>
- GLIED Viktor (2016): *A halványtól a mélyzöldig*. Budapest: IDR Publikon.
- HORVÁTH Valéria (2018): Minek nevezzetek: klímamenekült vagy klímamigráns? *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 20. Online: <https://www.pecshor.hu/periodika/XX/horvath.pdf>
- HUYNEN, Maud – MARTENS, Pim – AKIN, Su-Mia (2013): Climate Change: An Amplifier of Existing Health Risks in Developing Countries. *Environment, Development and Sustainability*, 15(6), 1425–1442. Online: <https://doi.org/10.1007/s10668-013-9450-4>
- KINGDON, Ashton – GRAY, Briony (2022): The Class Conflict Rises When You Turn up the Heat: An Interdisciplinary Examination of the Relationship between Climate Change and Left-Wing Terrorist Recruitment. *Terrorism and Political Violence*, 34(5), 1041–1056. Online: <https://doi.org/10.1080/09546553.2022.2069935>
- KOHLER, Christina – SANTOS, Carlos Denner dos – BURSZTYN, Marcel (2019): Understanding Environmental Terrorism in Times of Climate Change: Implications for Asylum Seekers in Germany. *Research in Globalization*, 1(1). Online: <https://doi.org/10.1016/j.resglo.2019.100006>

- LOSSOW, Tobias von (2020): *The Role of Water in the Syrian and Iraqi Civil Wars*. ISPI – Italian Institute for International Political Studies, 2020. február 26. Online: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/role-water-syrian-and-iraqi-civil-wars-25175>
- LOWENTHAL, Mark M. (2017): *Hírszerzés – A titoktól a politikai döntésekig*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- MACKLIN, Graham (2022): The Extreme Right, Climate Change and Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 34(5), 979–996. Online: <https://doi.org/10.1080/09546553.2022.2069928>
- MIKA János (2020): Nemzetközi klímapolitika, aktualitások. In FÖLDI László – HEGEDŰS Hajnalka (szerk.): *Éghajlatváltozás okozta kihívások és lehetséges válaszok*. Budapest: Dialog Campus, 9–34.
- MOLNAR Kristof (2022): Joe Biden: a klímaváltozás az emberiségnek szóló vörös riasztás. *Euronews*, 2022. július 21. Online: <https://hu.euronews.com/2022/07/21/joe-biden-a-klimavaltozas-az-emberisegnek-szolo-voros-riasztas>
- National Intelligence Estimate (2002): *Iraq's Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction*. Online: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB129/nie.pdf>
- National Intelligence Estimate (2021): *Climate Change and International Responses Increasing Challenges to US National Security Through 2040*. Online: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/NIE_Climate_Change_and_National_Security.pdf
- PATZ, Jonathan A. – HATCH, Melissa J. (2014): Public Health and Global Climate Disruption. *Public Health Review*, 35(1), 1–23. Online: <https://doi.org/10.1007/BF03391697>
- RAKONCZAI János (2021): *Elfogyasztott jövőnk?* Budapest: Corvinus.
- RAPOPORT, David C. (2013): The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences. In HANHIMÄKI, Jussi M. – BLUMENAU, Bernhard (szerk.): *An International History of Terrorism Western and Non-Western Experiences*. London: Routledge, 46–73. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203093467>
- RÉPÁSI Krisztián (2011): Az „egyetlen kérdés” terrorizmusa. *Nemzet és Biztonság*, 4(7), 33–40. Online: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/repasi_krisztian-az_egyetlen_kerdes_terrorizmusa.pdf
- SCHWARTZ, Daniel M. (1998): Environmental Terrorism: Analyzing the Concept. *Journal of Peace Research*, 35(4). Online: <https://doi.org/10.1177/0022343398035004005>
- SPADARO, Paola Andrea (2020): Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats. *Journal of Strategic Security*, 13(4), 58–80. Online: <https://doi.org/10.5038/1944-0472.13.4.1863>
- SWANSON, Ana (2015): How the Islamic State Makes its Money. *The Washington Post*, 2015. november 18. Online: <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/11/18/how-isis-makes-its-money/>
- The White House (2021a): *Prioritizing Climate in Foreign Policy and National Security*. Online: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/21/fact-sheet-prioritizing-climate-in-foreign-policy-and-national-security/>
- The White House (2021b): *Report on the Impact of Climate Change on Migration*. Online: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/10/Report-on-the-Impact-of-Climate-Change-on-Migration.pdf>
- United Nations Development Programme (2020): *The Climate Security Nexus and the Prevention of Violent Extremism: Working at the Intersection of Major Development Challenges*. Online: <https://>

www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP-Climate-Security-Nexus-and-Prevention-of-violent-extremism.pdf

ZHOU, Guofa et al. (2004): *Association between Climate Variability and Malaria Epidemics in the East African Highlands*. Online: <https://doi.org/10.1073/pnas.0308714100>

Egyéb források

1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

Amazon Staff (2021): *Tracking the Disappearing Glaciers of Peru* (2021. augusztus 12.). Online: <https://www.aboutamazon.com/news/aws/tracking-the-disappearing-glaciers-of-peru>